

УДК 330.15

Шубалий О. М., к. е. н., доцент

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті запропоновано підхід до розуміння змісту та структуризації лісового сектору як складної еколого-економічної системи. Представлено результати аналізу та оцінки обсягу та структури реалізації продукції в основних ланках лісового сектору України, загальних тенденцій зміни номінального і реального обсягів реалізації продукції, рентабельності усієї діяльності підприємств. Зроблено висновок, що лісовий сектор України має важливе значення для розвитку національної економіки, хоча в його теперішній структурі провідне місце займають ланки лісового господарства та первинної лісопереробки, тоді як залишаються значні резерви розвитку ланок із поглибленої лісопереробки.

Ключові слова: лісовий сектор, лісове господарство, структура, аналіз та оцінка, обсяг реалізації, рентабельність.

Шубалый А. М.

СТРУКТУРА И ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЛЕСНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ

В статье предложен подход к пониманию содержания и структурированию лесного сектора как сложной эколого-экономической системы. Представлены результаты анализа и оценки объема и структуры реализации продукции в основных звеньях лесного сектора Украины, общих тенденций изменения номинального и реального объемов реализации продукции, рентабельности всей деятельности предприятий. Сделан вывод, что лесной сектор Украины имеет важное значение для развития национальной экономики, хотя в его теперешней структуре ведущее место занимают звена лесного хозяйства и первичной лесопереработки, тогда как остаются значительные резервы развития звеньев с углубленной лесопереработки.

Ключевые слова: лесной сектор, лесное хозяйство, структура, анализ и оценка, объем реализации, рентабельность.

Shubalyi A.M.

STRUCTURE AND MAJOR TRENDS FOREST SECTOR UKRAINE

The article proposes an approach to understanding the content and structuring the forest sector as complex ecological and economic system. The results of analysis and evaluation of the volume and structure of sales in the main links of the forest sector in Ukraine, the general trends in nominal and real sales volume, profitability of all companies. It is concluded that the forest sector in Ukraine is essential for the development of national economy, although its present structure occupy a leading place link Forestry and primary wood processing, while the remaining reserves of significant parts of the deep wood processing.

Keywords: forest sector, forestry, structure, analysis and assessment, sales, profitability.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Лісовий сектор є важливою ланкою національного господарства України, адже в основі формування його доданої вартості лежить стратегічно важливий для держави відновлювальний ресурс – ліс, який має багатоцільове значення.

Сьогодні лісовий сектор України охоплює сукупність суб'єктів господарювання різних форм власності, держаних установ та громадських організацій, які займаються веденням лісового господарства, первинною та поглибленою переробкою деревини (у тому числі виробництвом меблів із деревини) та інших продуктів лісу, використанням корисних властивостей лісів, а також сприяють функціонуванню ринку лісосировини та лісопродукції, створюючи необхідне маркетингово-збутове, логістичне, фінансове, інформаційно-аналітичне, техніко-технологічне забезпечення.

Тому виникає необхідність проведення ґрунтовнішого аналізу та оцінки тенденцій розвитку даної сфери еколого-економічної діяльності з метою виявлення прорахунків у системі державного управління та розробки заходів щодо їх усунення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання структурування та розробки підходів до проведення аналізу й оцінки тенденцій розвитку як лісового сектору загалом, так і його окремих господарських ланок протягом тривалого періоду є об'єктом уваги багатьох вітчизняних учених, а саме: Н. Василик, В. Голяна, А. Карпука, В. Кравцова, Л. Мельника, Є. Міщеніна, Я. Побурка, М. Римара, І. Синякевича, Ю. Туниці, О. Фурдичка, М. Хвесика та багатьох інших. У ряді наукових джерел [3-4; 6; 11] представлено наукові підходи до формування структури та вибору найбільш прийнятних методів аналізу основних тенденцій розвитку багатьох ланок лісового сектору, зокрема переважно лісового господарства. Є також багато статистичних джерел [1-2; 5; 8-9], інформація з яких може стати базою для проведення поглибленого дослідження тенденцій і закономірностей розвитку лісового сектору. Але, на жаль, загалом не прослідковується комплексного розуміння усіх еколого-економічних процесів та системного аналізу тенденцій розвитку лісового сектору як складної цілісної господарської системи, що свідчить про необхідність проведення поглиблених наукових досліджень у цьому напрямі.

Цілі статті. Мета дослідження полягає у вивченні змісту та структури лісового сектору України як складної еколого-економічної системи, а також проведенні критичного аналізу основних тенденцій його розвитку у розрізі господарських ланок.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розуміння змісту лісового сектору як складної еколого-економічної системи, що охоплює всі відносини, пов'язані з господарським оборотом багатьох продуктів і послуг, матеріальною чи нематеріальною основою яких є ліс «на корені» як природний ресурс, лісові умови та продукція, що отримується у процесі використання його властивостей, заготівлі, первинної та поглибленої переробки його матеріальних компонентів на всіх стадіях створення доданої вартості.

Таке широке тлумачення зазначеного поняття в цілому застосовується у міжнародній практиці, про що свідчать проведені під егідою ФАО дослідження тенденцій, поточного стану та внеску лісового сектору в національні економіки [7]. Але дослідники вносять певне застереження щодо такого його розуміння, адже наразі виникають проблеми збору необхідної статистичної інформації про всі процеси, які відбуваються в усіх ланках лісового сектору, що значно ускладнює проведення поглиблених наукових досліджень щодо його стану і тенденцій розвитку як загалом, так і в розрізі всіх ланок.

Тому здійснення аналізу, оцінки та прогнозування тенденцій розвитку лісової сфери дослідники, як правило, розглядають її зміст у вузькому розумінні, виходячи з можливостей отримання відповідно до рівня організації державної статистики в певній країні офіційних статистичних даних про процеси, що відбуваються у її ланках. Діючий в Україні Національний класифікатор ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» (КВЕД-2010) відповідає NACE (rev. 2) як за структурою, так і змістом категорій. Отже, українська статистика видів економічної діяльності повністю задовольняє вимоги ЄС. Статистичні дані, розроблені на основі КВЕД, можливо порівняти з світовим та європейським рівнем, оскільки КВЕД повністю відповідає NACE, що гармонізована з ISIC (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities) – Міжнародною стандартною галузевою класифікацією всіх видів економічної діяльності, яка є модельною класифікацією ООН.

Оскільки деталізована статистика підприємств за КВЕД-2010 здійснюється переважно на рівні груп і класів, то доцільно максимально деталізувати економічну діяльність ланок лісового сектору саме за цим принципом. При цьому пропонується виділяти на рівні класу тільки ті види економічної діяльності, в назві яких чітко простежується пряме відношення до

виготовлення продукції чи надання послуг, що стосуються сформульованого нами вище визначення лісового сектору.

Україна належить до малозабезпечених лісовими ресурсами європейських держав, адже площа лісових ділянок, згідно з даними останнього обліку лісів (за станом 01.01.2011 р.), дорівнює 10 378,7 тис. га, а фактична лісистість території – 15,9 %, що є найменшим показником в Європі. Для порівняння: лісистість Румунії – 29%, Болгарії – 30, Франції – 31, Білорусі – 42, Чехії – 33,4, Словаччини – 40,8, Німеччини – 30,1, Норвегії – 26,9, Швеції – 60,3, Фінляндії – 64,7, Італії – 32,7, Іспанії – 26,7, Франції – 27,6, Польщі – 28,6, і навіть Греції – 44%. Оптимальна лісистість території України за мінімальними нормативами повинна становити 20%. Наразі 99% лісів перебувають у державній власності, але розділені між різними відомствами.

Питома вага лісового сектору в загальному обсязі реалізації продукції 2013 року становила 0,8 %, а частка найманих працівників у загальній їх кількості – 1,2 %. Середньомісячна заробітна плата працівників лісового сектору у 2013 році дорівнювала 2546 грн, тобто була на 22 % нижчою, ніж середня в Україні. Частка збору за спецлісокористування в загальній сумі зборів за спеціальне використання природних ресурсів становила тільки 1,2 %, а питома вага доданої вартості целюлозно-паперового виробництва в загальній сумі доданої вартості всіх ланок лісового сектору – 5,5 %.

Для порівняння: в ЄС зосереджено 5% світових запасів лісів, площа яких безперервно розширюється впродовж більше, ніж 60 років, хоча останнім часом нижчими темпами. Ліси та інші лісові землі охоплюють 155 і 21 млн га відповідно. Ліси займають близько 40% площі країн Євросоюзу. Завдяки лісорозведенню та природним процесам залісення земель, цей показник останнім часом збільшувалася приблизно на 0,4 % за рік. Щорічний обсяг заготівлі деревини дорівнює близько 60–70% від її приросту (згідно з даними FAOSTAT, 2012 року – 422,7 млн м³). Передбачається, що 2020 року цей показник збільшиться майже на 30% порівняно з 2010 роком. Приблизно одну чверть лісів Євросоюзу займають особливо охоронні природні території, що створені і функціонують у рамках програми «Natura 2000». Крім того, ці території є місцем проживання рідкісних видів тварин, що підлягають спеціальній охороні.

Лісовий сектор ЄС забезпечує близько 3 млн робочих місць. Основним джерелом його матеріальних доходів, як і раніше, є заготівля та переробка деревини. На теперішній час найшвидше зростає використання деревини з енергетичною метою. Якщо цілі Євросоюзу у сфері використання відновлюваних джерел енергії, у тому числі деревини, будуть досягнуті, то до 2020 року обсяги такої деревини зрівняються із сучасними обсягами всіх рубок у країнах співтовариства (зараз близько 58% деревини, яка заготовляється, вистовується для виробництва різної продукції, а решта 42 – як паливо). Близько 60% лісів ЄС перебуває у приватній власності, налічується близько 16 млн приватних власників лісів.

Середній розмір приватних лісових ділянок – 13 га, але більшість із них є меншою, ніж 5 га. Інші 40% лісів є державною власністю. Суспільна власність домінує в більшості східних і південно-східних країн-членів ЄС. Середній розмір громадських лісових ділянок перевищує 1000 га із значними варіаціями по окремих країнах [3].

Отже, макроаналіз лісоресурсного потенціалу та місця лісового сектору в національній економіці свідчить, що навіть за порівняно незначного за європейськими показниками лісоресурсного потенціалу роль цієї сфери в національній економіці є невинувато заниженою (особливо на стадії поглибленої лісопереробки), тому в ній потрібно здійснювати системні трансформації еколого-економічних відносин за європейським зразком.

На основі офіційних статистичних даних [2] наводимо зміну обсягу реалізації продукції в розрізі основних ланок лісового сектору України (рис. 1).

Протягом аналізованого періоду спостерігалася стабільне зростання обсягів реалізації продукції тільки у сферах мисливського господарства та виробництві паперу і паперових виробів, тоді як у лісовому господарстві відбулося зниження цього показника у 2012–2013

рр. порівняно з 2011 роком, обробленні деревини – 2013 року порівняно з 2012-м. Спостерігається також тенденція до збільшення обсягу реалізації з підвищенням ступеня переробки лісосировини на кожній наступній стадії створення доданої вартості.

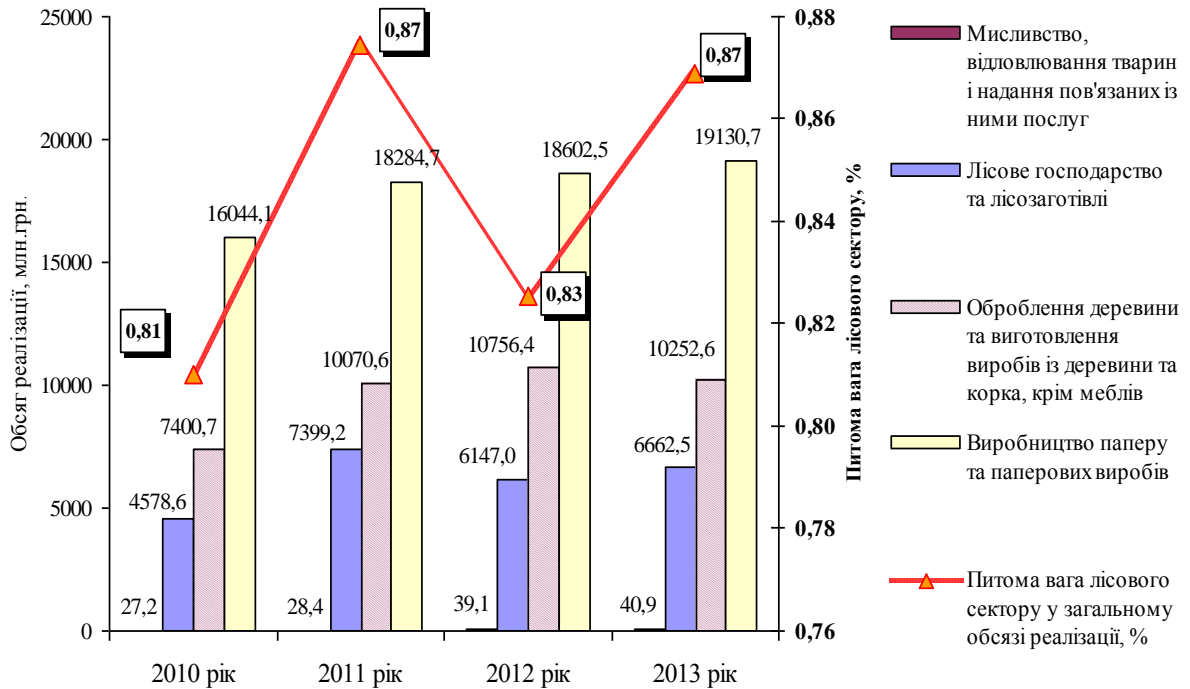

Рис. 1. Обсяг реалізації продукції в основних ланках лісового сектору України, 2010–2013 рр.

Порівняння зміни номінального і реального (згідно з оцінкою вартості грошей за станом на початок 2010 р.) загального обсягу реалізації продукції лісового сектору впродовж 2010–2013 рр. (рис. 2) свідчить про значне відхилення між цими показниками, яке після 2010 року перевищило 5 млрд гривень [2].

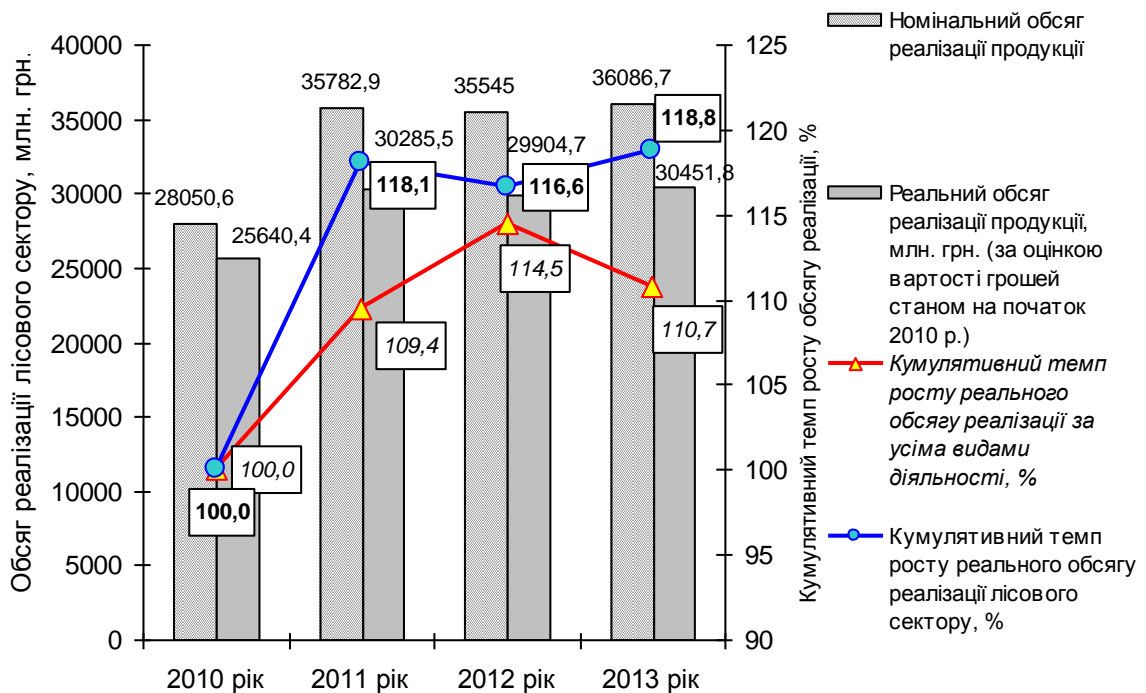

Рис. 2. Номінальний і реальний обсяг реалізації продукції лісового сектору України, 2010–2013 рр.

Тобто реально обсяг реалізації лісового сектору за аналізований період зріс не на 8036,1 млн грн, або 28,6 %, а тільки на 4811,4 млн грн, або 18,8%. Це також є доволі прийнятним показником, ураховуючи те, що за період 2010–2013 рр. кумулятивний темп збільшення обсягу реалізації за всіма видами економічної діяльності в Україні становив 110,7%. До того ж 2013 року загалом в економіці відбулося його зниження (з 114,5 до 110,7%), а по лісовому секторі – зростання (з 116,6 до 118,8%).

Детальніший аналіз зміни структури реалізації продукції в основних ланках лісового сектору України протягом 2010–2013 рр. (рис. 3) свідчить про те, що питома вага сфери виробництва паперу та паперових виробів перевищує 50%, але має тенденцію до зниження – з 57,2 (2010 р.) до 53,0% (2013 р.).

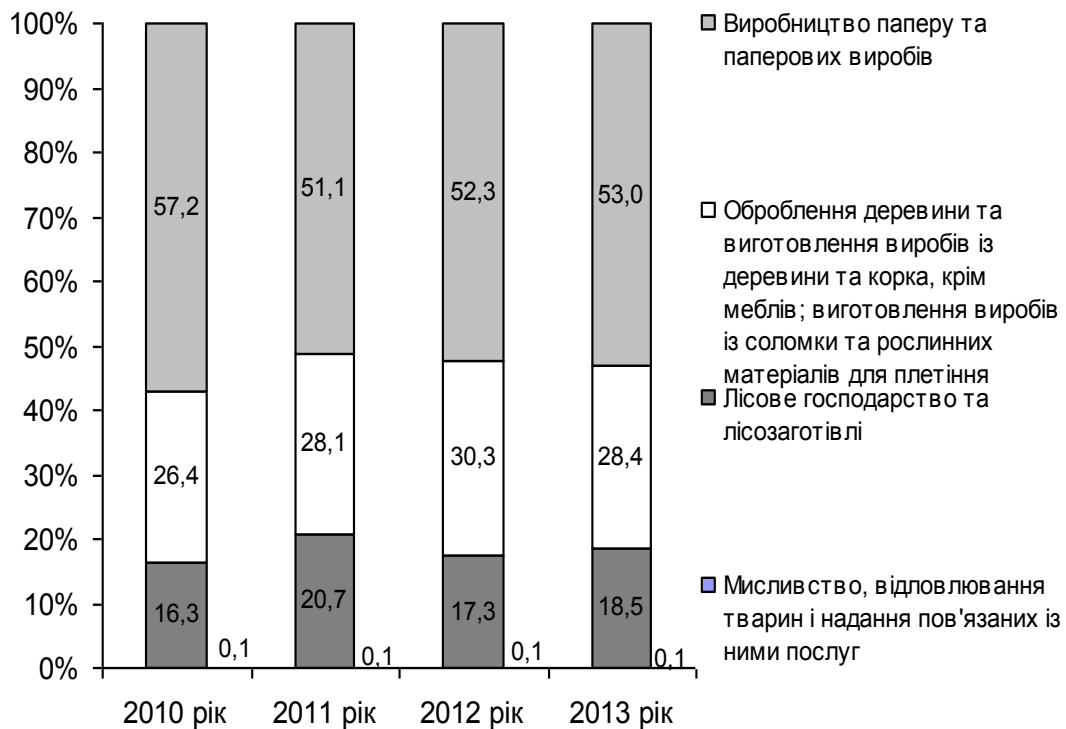

Рис. 3. Структура реалізації продукції в основних ланках лісового сектору України, 2010–2013 рр., %

Це відбувається за рахунок поступового зростання порівняно з 2010 роком питомої ваги сфер лісового господарства (з 16,3 % у 2010 році до 18,5 % у 2013 році) та оброблення деревини (відповідно з 26,4 до 28,4%). Питома вага мисливського господарства в загальному обсязі реалізації лісового сектору залишалася протягом усього аналізованого періоду мізерною – 0,1 % [1].

Отже, у лісовому секторі України спостерігаються негативні структурні зміни обсягів реалізації продукції, адже відбувається зменшення частки ланки поглибленої лісореробки (виробництва паперу і паперових виробів), і зростання – сировинної ланки (лісове господарство) та первинної лісореробки (оброблення деревини). Практично не використовується значний потенціал отримання додаткових доходів від сфери мисливського господарства.

Про ефективність роботи господарських ланок лісового сектору можна зробити попередній висновок на основі аналізу динаміки показника рентабельності всієї діяльності підприємств (рис. 4) [2]. Збитковими ланками лісового сектору практично протягом усього досліджуваного періоду були мисливське господарство та оброблення деревини. На мінімальному рівні залишається рентабельність усієї діяльності лісового господарства, хоча

спотерігається певна позитивна тенденція до її поступового збільшення – з 0,3 % (2010 р.) до 1,5 % (2013 р.). Рентабельність виробництва паперу і паперових виробів, навпаки, мала тенденцію зменшення – відповідно з 3,7 до 2,6 % [10].

У результаті аналізу структури доданої вартості в різних ланках лісового сектору на рівні груп та класів за КВЕД-2010 в Україні 2013 року виявлено, що найбільший внесок у цей показник зробили сфери виготовлення виробів із паперу і картону (37,2 %), лісозаготівель (21,2) та виготовлення виробів із деревини (19,5 %), тоді як частка інших сфер є надто низькою.

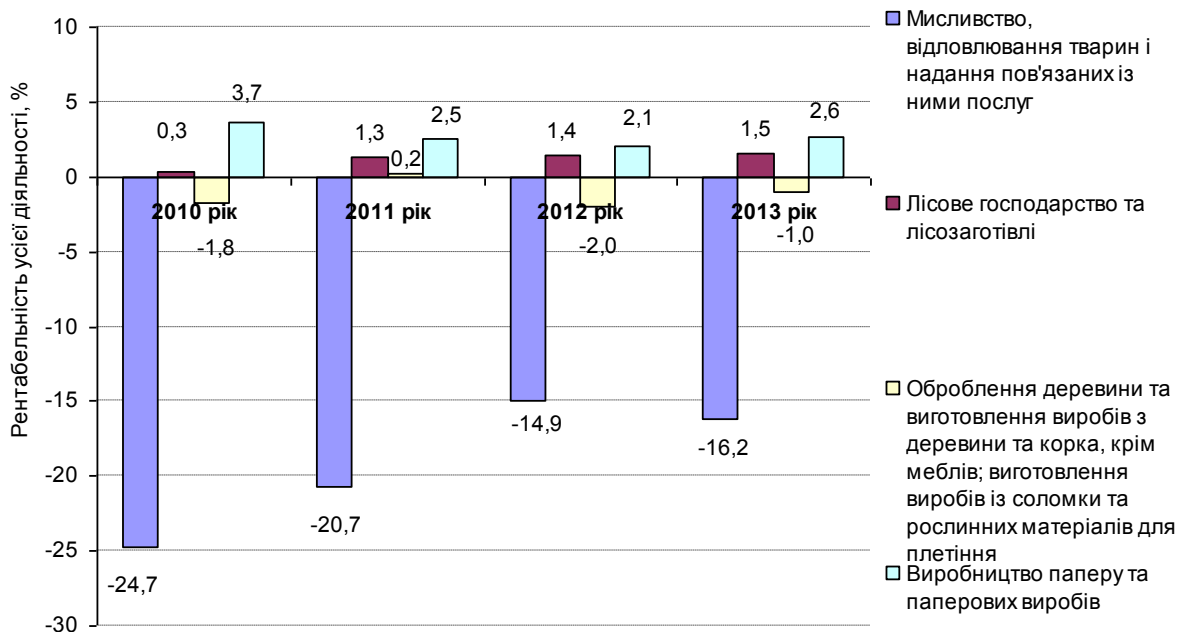

Рис. 4. Рентабельність усієї діяльності підприємств лісового сектору України, 2010–2013 рр., %

Висновки. Отже, загалом можна зробити висновок про нефективність роботи підприємств у сферах мисливського господарства та оброблення деревини, що у першому випадку спричинено обмеженістю бюджетного фінансування та відсутністю дієвих стимулів для розвитку мисливства на основі державно-приватного партнерства, а в другому – непрозорістю вітчизняного ринку лісосировини та лісопродукції, а також переважно фіскальною спрямованістю системи оподаткування й недосконалістю системи контролю за діяльністю суб'єктів середнього і малого бізнесу.

Лісовий сектор України має важливе значення для розвитку національної економіки, хоча в його теперішній структурі провідне місце займають ланки лісового господарства та первинної лісопереробки, тоді як залишаються значні резерви розвитку ланок із поглибленої лісопереробки, що дасть змогу за рахунок розширення технологічних ланцюгів налагодити виробництво імпортозамінної продукції та збільшити суму доданої вартості.

Список використаних джерел:

1. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2013: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 498 с.
2. Діяльність суб'єктів господарювання. 2013: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 474 с.
3. Лесной форум Гринпис России [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://forestforum.ru/viewtopic.php?f=9&t=5067>.
4. Методологічні положення зі статистики / Держ. Ком. Статистики України. – К.: ЗАТ «Август», 2002. – Вип. I / Редкол.: О.Г. Осауленко (голова) та ін.. – 552 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Побурко Я. О. Основи організації регіональної статистики / Я. О. Побурко. – НАН України, ІРД. – Львів, 2004. – 196 с.
7. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО): офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fao.org/home/ru.
8. Регіони України 2013. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – Т.1 – 310 с.
9. Статистичний щорічник України за 2013 рік. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 527 с.
10. Шубалий О.М. Трансформаційні процеси у лісовому секторі: інституціональні передумови та механізми реалізації: [монографія] / О.М. Шубалий. – Луцьк: Терен, 2015. – 456 с.
11. FAO (2006) Global Forest Resources Assessment 2005. Progress towards sustainable forest management. Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO, Rome, Italy.